

Latina Linguarum Regina

Klaus Karttunen

Bo Lindberg: Latina ja Eurooppa. Suomeksi toimittanut Osmo Pekonen, viimeisen luvun kirjoittanut Teivas Oksala. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 1997, 143 s., nid. 138,-

Romantiikan aikana alkunsa saaneen kielikäsitteiden mukaan vain elävä kieli on arvokas; kirjakiellellä ja varsinkaan kuolleella kielellä ei ole merkitystä. Tämän käsityksen puitteissa latina kuoli jo varhaiskeskiajalla, ja sen historia päättyi silloin. Tällä tavalla latinan historiaa tavallisesti onkin käsitelty: varhaiskaudesta tai jopa indoeurooppalaisista juurista lähtien aina keskiajan sarastuksen vulgaarilatinan, josta kehitys kulki edelleen romaanisiin kieliin. Lindbergin kirja haluaa kertoa kaiken sen, mitä tällöin on jäänyt kertomatta.

Latina ja Eurooppa ei ole varsinainen kielihistoria eikä sen tekijä kielentutkija. Bo Lindberg, ruotsalainen oppihistorioitsija, on laatinut latinan kielen kulttuurihistorian, kuvauksen latinan asemasta ja sen kehityksestä keski- ja uuden ajan Euroopassa. Tämä ei ole suinkaan vähäpätöinen aihe. Olihan latina kirkon ja hallinnon kielellä koko keskiajan kiistaton valtakieli ja säilytti asemansa pitkään sen jälkeinkin tieteen, opetuksen, diplomatian ja katolisen kirkon kielenä. Merkittävä osa keskiajan ja varhaisen uuden ajan kirjallisuutta on latinankielistä, ajateltakoon vaikka sellaisia teoksia kuin Erasmus Rotterdamilaisen Tyhmyyden ylistys ja Thomas Moren Utopia.

Keskiajalla latina oli itse asiassa elävä kieli, jota varsinkin kirkon piirissä käytettiin arkisenkin kommunikaation välineenä. Yliopistoissa ja koulujen ylemmillä luokilla opetus säilyi latinankielisenä pitkään uudellakin ajalla. Silti renessanssi merkitsi keskeistä käännekohtaa latinan vaiheissa: Humanistit toivat keskiajan arkisen käyttökielen tilalle antiikin tyyli-ihanteisiin tiukasti sidotun taidekielen. Lindbergin mukaan tämä saattoi osaltaan edistää latinan kangistumista ja tulevaa häviötä.

Tieteessä latinan asema oli pitkään kiistaton. Luonnontieteiden uranuurtajat kuten Galilei, Descartes, Harvey ja Newton kirjoittivat tutkimuksensa latinaksi, ja latinan avulla eri maiden tutkijat pystyivät vaivattomasti kommunikoimaan keskenään. Vasta 1700-luvulla latinan asema alkoi väistyä, joskaan ei ehkä aina niin nopeasti kuin Lindberg antaa ymmärtää. Latinan hallitseman koululaitoksen ansiosta latina pysyi eri maiden tutkijoiden yhteisenä kielenä vielä 1800-luvulla ja monet yliopistot vaativat yhä väitöskirjoilta latinaa. Tieteen kielenä latina pystyi vielä tekemään uusia aluevaikauksia: Euroopan latinankielisestä kulttuurista syrjässä pysynyt Venäjä omaksui latinan 1725 perustetun tiedeakatemiensa kieleksi.

Suomalaisilla ja ruotsalaisilla ja epäilemättä monilla muillakin eurooppalaisilla on omituinen viha-rakkaus-suhde latinaan, mikä epäilemättä pohjautuu latinan ennen niin keskeiseen asemaan koulukielenä. Tämä heijastuu myös Lindbergin tekstissä, milloin hän intoutuu puolustelemaan latinaa, milloin vähättelemään sen merkitystä. Latina ja retoriikka kuuluvat eittämättä yhteen, mutta aikoinaan täyden pitkän koululatinan läpikäyneenä en jaksa sulattaa sellaisia korulauseita, joilla Lindberg intoutuu puolustamaan latinaa jo kirjansa alussa: "Latina on myös kasvattanut koulupoikien sukupolven toisensa jälkeen formaaliseen, intellektuaaliseen ja moraaliseen kurinalaisuuteen, kielen puhtauteen, ajattelun selkeyteen ja tahdon lujuteen." Norssissa vietetyt vuodet olivat monessa suhteessa antoisia ja latinantaito on minun tapauksessani osoittautunut erittäin hyödylliseksi, mutta silti en oikein jaksa uskoa, että minusta jossakin toisessa koulussa olisi tullut moraalittomampi tai heikkotahtoisempi. Kummallista on myös lukea ammattihistorioitsijan vakuuttavan, että Vergiliuksen *Aeneis* "osoittaa (!) Rooman historiallisen tehtävän rauhan ja järjestyksen luojana maailmassa". Sitähän Vergilius halusi osoittaa, mutta minun on vaikea uskoa valtioiden predestinoituihin historiallisiin tehtäviin.

Yksityiskohdissa löytyy tietenkin yhtä jos toista huomauttamista, mutta kovin pahoja virheitä ei tekstistä löydy. Totta on, että keskiajan ensimmäisinä vuosisatoina latina levisi Rooman kirkon mukana yli Euroopan, mutta Unkarissa, Sloveniassa ja Kroatiassa se sentään tunnettiin jo aikaisemminkin, kuuluivat näiden maiden alueet aikanaan jo Rooman valtakuntaan. Yliopistollisia väitöskirjoja ei 1800-luvulla kirjoitettu latinaksi perinteen kunnioittamiseksi, vaan koska statuutit niin määräisivät. Olisikin ollut mielenkiintoista kuulla, missä vaiheessa eri maissa sallittiin muiden kielten käyttäminen. Suomessa murros tapahtui jo 1800-luvun puolivälissä, mutta Ranskassa ainakin humanisteilta vaadittiin vielä vuosisadan lopussa kaksi väitöskirjaa, toinen niistä latinaksi. Väärinkäsitykseksi lienee tulkittava kohta, jossa painotetaan latinan merkitystä nimen omaan kasvitieteen *nimistön* kielenä; kyllähän tieteelliset nimet eläintieteessäkin ovat latinankielisiä. Kysymys lienee siitä, että kasvitieteessä yhä vaaditaan uuden lajin hyväksymiseksi lyhyttä latinankielistä kuvausta.

Runsaan sadan sivun sijasta aiheesta olisi tietenkin mahdollista kirjoittaa kaksi tai kolme kertaa enemmänkin, mutta tällaisenaakin kirja riittää antamaan selkeän käsityksen latinan rikkaasta ja monimuotoisesta historiasta. Osmo Pekosen suomennos on selkeä ja helppolukuinen. Yhden lisäteeman haluaisin sentään mainita: 1800-luvun "siveellisen latinan". Kun viktoriaanisen ajan oppineet käänsivät Euroopan kielelle kreikkalaisen ja itämaisen kirjallisuuden klassikkoja, he törmäsivät kohtiin, jotka sen ajan näkökulmasta tuntuivat moraalisesti liian arveluttavilta annettavaksi nuorten ja kouluttamattoman kansan käsiin. Nämä kohdat käännettiin silloin latinaksi luottaen siihen, että kylliksi latinaa taitava on myös moraalisesti kyllin lujalla pohjalla kestääkseen tällaisen tekstin. Italialaisen Kaamasuuran ensimmäisestä saksannoksesta 1890-luvulla lähes kolmasosa oli latinaa. Ongelmalliseksi tilanne kääntyi, kun oletetut ruokottomuudet esiintyivät latinankielisessä tekstissä. Martialiksen epigrammien englantilainen kääntäjä ratkaisi asian turvautumalla näissä kohdissa italiaan.

Ansiokkaan kirjan heikoin anti on sen liite, Teivas Oksalan kirjoitus "Latinan kielen vaiheita Suomessa". Sen sijaan että tarjoaisi suomalaisen vastineen Lindbergin teemoille, Oksala tyytyy luomaan lyhyen katsauksen Suomen latinankielisen kirjallisuuden historiaan. Monine alkukielisine ja suomennettuine tekstinäytteineen tämäkin on kyllä kiintoisaa luettavaa, mutta kerta kaikkiaan väärässä paikassa. Kirjallisuusluettelossa onneksi mainitaan Tuomo Pekkasen artikkeli "Latinan kielen vaiheita Suomessa" (*Historiallinen Aikakauskirja* 4/1975), joka sopii hyvin lukea Lindbergin kirjan täydennykseksi.

Fil. tri Klaus Karttunen on Suomen Akatemian vanhempi tutkija sekä Indologian ja antiikin etnografian dosentti Helsingin yliopistossa, jossa hän työskentelee laajan tutkimushankkeen "Intia ja kreikkalais-roomalainen antiikki" parissa. Hän on myös Suomen Oppihistoriallisen Seuran puheenjohtaja.